

Kőrösi Viktor Dávid

„Tükröm, tükröm, mondd meg nékem...” Magyar–román identitáshierarchia Tövisen

A modern kor mobilitásával és a kevésbé korlátozott határátlépéssel könnyebbé vált az erdélyi szórványvilág felkarolása, aminek eredménye, hogy a „szórványkérdés” – értelmezzük azt bárhogy is – szélesebb olvasóközönséghez is eljutott, az érdeklődők számára tudományos és laikus források sora vált hozzáférhetővé. A magyar nemzeti peremvidékek lokális és rendszerszerű megismerése azonban még mindig várat magára. E kitévelt követően talán mind a „lokális”, mind a „rendszer szintű” kifejezésem magyarázatot igényel. Lokális, mert „a szórvány” – mely alatt a közösségi kultúra reprodukciójára létszámából fakadóan önerőből képtelen közösségeket értem – nem kezelhető egységként a helyi kognitív, gazdasági, kulturális eltérések miatt, így a tagolt megismeréshez nélkülözhetetlenek tartom a nemzeti peremvidékek magyar közösségeinek települési szintű megismerését. Emellett rendszerszerű, mert az erdélyi szórvány népszámláláskor lejegyzett számadatai mögött húzódo folyamatok kutatása az erdélyi magyar tudományosság részéről szisztematikus kutatómunkát igényel: mind földrajzi értelemben, településről településre feltérképezve az imént említett kognitív, gazdasági és kulturális eltéréseket, mind pedig a kutatási irányvonalak alapján.

Magam a kolozsvári BBTE Hungarológiai Doktori Iskola PhD-hallgatójaként vizsgálom a Fehér megyei Tövis magyarságának identitás szerkezetét. E tanulmány – mely készülő disszertáció részé – az önképformalás lokális és (erdélyi) regionális szórványsajátosságainak, az auto- és heterosztereotípiák leírásának, a románság magyarokról alkotott vélt és tényleges véleményének vizsgálatával az identitás alakulását érő főbb, a téma szempontjából releváns hatásokra mutat rá.

Tövis a 2011-es népszámlálás idején 6695 fős kisváros, ekkor a lakosság 83%-a volt román, 3,9%-a pedig magyar nemzetiségű, illetve 7,6% sorolta magát a roma etnikumhoz. 2020 őszén a felekezeti anyakönyvek szerint 144 református és 44 római katolikus magyar hívő él a településen, az egyéb, jellemzően neoprotestáns felekezetekhez tartozó magyar hívők száma – a történelmi magyar felekezetek híveinek beszámolóí szerint – 10 fő körül van. A tudományos élet számára a település fehér folt, az ott élő magyar közösség vizsgálatára ugyanis korábban nem került vállalkozó, illetve pár román nyelvű – és történelmi kérdésekben vitatható szakmaiságú – kiadványon kívül nem jelent meg a település történetéhez, lakosságához kapcsolódó önálló munka.

1. Módszertani kérdések

Az adatgyűjtést személyes, félig strukturált interjúk révén végeztem, melyeknek értelmezése során a bizalmasabb hangulat eredményeképpen az önkép tekintetében pontosabb és őszintébb válaszokat lehet feldolgozni. „Vizsgahelyzetben” mind a magyarság, mind a románság valószínűleg hajlamosabb másként megnyilatkozni saját magáról és a másikról, amit Hódi

Kőrösi Viktor Dávid (1983) – politológus, doktorandus, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, korosi.david@gmail.com

Sándor kutatása során tapasztalt meglátása is megerősít, miszerint az önkép „bizonyos fokú önáltatást tartalmaz”.¹ Az ingergazdag környezet ekképpen torzítja az adatokat, ezért a válaszok szituativitása miatt hasznosnak tartottam a családi körben lefolytatott beszélgetéseket. A kérdőíves vizsgálatokkal szemben a személyes interjú során mérsékelhető az adatközlők válaszadását befolyásoló külső impulzusok (félreértések és kétségek a kutató személyét és szándékát illetően, háttérben a hírek szól, fél szemmel internetezés stb.) hatásai.

A találkozások során témák szerint irányítottam a beszélgetéseket. Az adatközlőktől függ tehát, hogy hogyan töltik fel tartalommal az adott tematikát, ami jobb lehetőséget nyújt a kutatónak arra, hogy a beszélgetőtársai által fontosnak/lényegtelennek tartott kérdéseket illetően is következtetéseket vonjon le. Az egyes válaszok fent említett szituativitása nem csupán eltérésekben, de azonosságokban is megmutatkozik. Tipikus eset, hogy amikor magyar adatközlőktől román etnikumra vonatkozó jellemzőket kérek, akkor rendre „nincs bajom a románokkal” és „békében élünk” típusú feleleteket kapok (ennek okára később bővebben kitérek), releváns adatok sokszor „rejtett” módon, a beszélés hevében érkeznek, amikor nem irányul rájuk konkrét kérdés.

Magyarnak általában azt a személyt tekintjük, aki magyarként definiálja magát, ami tartalmilag a magyar nyelvi és kulturális hagyományokkal, valamint közösségtudattal való – egyéneként változó szintű – azonosulást jelenti. A nemzeti peremvidékeken azonban, mivel ezek az azonosulások változó és sajátos formában jelenhetnek meg, a pontos(abb) definícióhoz a megtagadás kérdését, valamint a közösség adott személyről alkotott képét is figyelembe kell venni. A kutatás során tehát azt a személyt tekintem magyarnak, akire igaz a következő attribútumok minimum egyike: (1) közössége magyarnak, közük valónak tartja és az interjúkészítés során az adatközlő ezt nyíltan vagy burkoltan nem utasítja vissza, valamint (2) azonosul a lokális nemzeti jelképrendszerrel.

E sajátságok széles skálán változó megjelenéseivel lehet találkozni. Tövisen jellemző magatartás a magyarság nyelvi és felekezeti szimbolikán keresztül történő vállalása, melyek közmegegyezéssel tulajdonságok, így a fenti két attribútum egyszerre érvényesül. Vannak azonban ettől eltérő példák: csupán az (1) attribútum érvényesül annak az adatközlőnek az esetében, aki kulturális értelemben kifejezetten ellenséges a magyarsággal (egyes esetekben tömbmagyar vidéken, de még Magyarországon is elvárja a kiszolgáló személyzettől a román beszédet), azonban a közösséghez tartozását mégsem tagadja és a helyiek is magyarnak tartják. A (2) attribútum teljes egészében, az (1) pedig csak részben érvényesül annak az adatközlőnek az esetében, aki magyarságát tagadja ugyan, mert a tömbvidékekhez képest soknak érzi saját magán a román behatást, azonban magánéletében példamutatóan elkötelezett a magyar nyelvhasználat és a felekezeti hovatartozása mellett, amit a magyar közösség széles körben elismer. A magyarság általam értett szórványdefiníciója tehát csak kisebb részben és esetlegesen támaszkodik az össznemzeti jellemzőkre, nagyobb részben azt veszem figyelembe, ahogyan a helyi közösség tekint önmagára és a közösséghez tartozónak vélt egyes személyekre.

A magyarság önképét két dimenzióban értelmezem: a többi magyar közösségéhez képest – szomszédos települések esetében is vannak különbségek – és a románsághoz viszonyítva, míg román nemzetiségű adatközlőimtől a magyarokról alkotott képük felől érdeklődtem.

¹ Hódi Sándor: *Nemzeti önkép az ezredfordulón*. Kisebbségkutatás XI(2002). 2. szám. 437–444.

2. Identitás- és önképformálás szórványban

Az identitás és önkép kapcsolódására Henri Tajfel társadalmiidentitás-definíciója világít rá,² mely kisebb, közösségi identításokra is alkalmazható. Meghatározása szerint a társadalmi identitás az egyén társadalmi csoporttagságához fűződő tudásából származtatott önmeghatározása (self-concept), együtt a csoporttagsághoz kapcsolódó értékekkel és érzelmi jelentőséggel. Az önképet tehát az egyéni és kollektív emlékezet azon társadalmi kivételének tartom, mely a „ki/milyen vagyok” kérdésre reflektál. Jakab Albert Zsolt úgy fogalmaz, hogy a posztiszocialista államokban a kollektív emlékezet befolyásolására, szervezésére tett kísérletek a múlt szimbolikus és morális lezárásaként, valamint a nemzeti identítások újragondolásaként is értelmezhetők, majd hozzát teszi, hogy a saját közösség emlékezete megerősítésének és kiterjesztésének, illetve a „másik” közösség emlékezete diszkreditálásának szándéka konfliktusokkal, szimbolikus harcokkal jár.³ E szimbolikus harcot nevezem státuszküzdelemnek, melynek kimenetele párhuzamosan függ, és befolyásolja azt, hogy hogyan tekint az egyén saját magára, eredménye pedig az ún. identitáshierarchia, a másik közösséghez képest történő, alá, mellé vagy fölé történő önbesorolás. Az egyéni és kollektív emlékezet, valamint e tanulmány középpontjában lévő önkép és önértékelés nyilvánvalóan nem választhatók el egymástól, ugyanis az emlékezet és annak önképként jelentkező megítélése egymással folyamatos kölcsönhatásban van, egymást erősíteni vagy gyengíteni képesek.

Dancs Katinka a nemzettudat és az iskoláztatás összefüggéseiről szóló tanulmányában Pataki Ferenc azon gondolatát ismerteti, miszerint az identitás az én alrendszere, az én pedig a személy-állandóság érzete megteremtésének emlékezetben tárolt eszköze.⁴ Stabil és állandó én esetében az identitás is várhatóan stabil és állandó. Peter Carruthers pszichológus úgy fogalmaz, hogy az önismeret (self-knowledge) elősegít bizonyos végrehajtó funkciókat, és felügyeleti szerepe van olyan kognitív folyamatokban, mint a problémamegoldás vagy a stratégiaalkotás.⁵ Mindez tehát alapvetően befolyásolja a versenyhelyzet észlelését, az azt illető megközelítési módokat, a mindennapok tapasztalásának feldolgozását, vagyis az arra a kérdésre adott választ, hogy „milyen vagyok én?”. A szórvány önképformálása is tehát ennek alapján értelmezhető.

E kulturális versenyhelyzet és a tapasztalatokon nyugvó önkép nem engedi meg, hogy mellőzzem az intra- és interetnikus viszonyok bizonyos aspektusainak ismertetését. A versenyhelyzet és a tapasztalat együttese identitáshatárokat jelöl ki, azaz megszabja, hogy a számbeli kisebbséghez tartozó egyén milyen – kognitív és fizikai, térbeli és időbeni – keretek között éli meg önazonosságát, mely értelemszerűen hat ki az auto- és heterosztereotípiára.

Természetes, hogy a magyarságtudat – ahogyan egy adatközlőm fogalmazott – „nem mindenkinek ugyanazt jelenti. Van, akinek többet nyom a latban, van, akinek kevesebbet, van, aki foggal-körömmel ragaszkodik, van, aki – ha lehet így fogalmazni – lazábban veszi, nem annyira

² Idézi John Earl Joseph: *Language and Identity. National, Ethnic, Religious*. New York 2004. 76.

³ Jakab Albert Zsolt: *Emlékköltés és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Kvár 2012. 50.

⁴ Dancs Katinka: *Kultúra-iskola-nemzeti azonosságtudat. A nemzeti identitás értelmezése és vizsgálatának lehetőségei általános iskolások körében*. Magyar Pedagógia CXVI(2016). 4. szám. 408.

⁵ Peter Carruthers: *The Opacity of Mind*. Oxford 2011. 66–67.

fontos, van, aki egy kicsit már asszimilálódott.” (0201r88f)⁶ A magyarságtudat-definíció szempontjából nem volna alaptalan gondolat közösségtudatról beszélni, néhány ok miatt mégis a „magyarságtudat” kifejezést – ha nem is kizárólagosan – használom: a magyar nemzet összessége lokális identitásokból áll össze. Emiatt egyúttal indokolt lehet a közösségtudat „helyi magyarságtudat” szinonimájaként való használata.

Szórványban jellemző, hogy az önkép szűkebb keretek között alakul ki, mint ahogyan az feltétlenül szükséges volna. Elméletben az intraetnikus világi és egyházi kapcsolattartás és -építés ma már nem ütközik áthidalhatatlan akadályokba, vagyis bármely szórványközösségnek lehetősége van arra, hogy a magyar nemzet integráns részeként, élni akaró és életképes közösségeként jelenítse meg magát, működő kulturális szervezetekkel, települési rendezvényekkel, a számbeli többséget alkotó nemzettel és más magyar közösségekkel való folyamatos, asszertív párbeszéddel, kapcsolattartással. A gyakorlat ezzel szemben az, hogy a szórványmagyar identitás leginkább „bujdosó” identitás, mely igyekszik magát elrejtetni, nehogy pusztán létezése által konfliktus okozója legyen. Prohászka Lajos klasszikus oktatáseméleti-nemzetkarakterológiai munkájában⁷ írja, hogy a magyar minden idegentől hajlamos ösztönösen elzárni magát a saját életterében. Babits Mihály Prohászka túlzott németes világlátását kritizálva is úgy véli, hogy a magyar elszigeteltnek érzi magát, még ha nyitottságra is törekszik.⁸ Bibó István a magyar arisztokrácia gögös és zárkózott megítélését írja le,⁹ Tánczos Vilmos pedig a 16. század társadalmi atomizálódásának eredményeként létrejövő individualizált személyiségtípusból fakadó közösségi attitűdről¹⁰ számol be – mely jelenség, tehetjük hozzá, más keretek között, de ma is létezik. A vélt vagy valós elszigeteltségre, a szórványban különösen jellemző közösségi atomizáltságra utaló példák jelzik, hogy a „bujdosás” kérdése nem újkeletű és nem is marginális felvetés. A „bujdosó attitűd” ráadásul kisközösségi szinten is tetten érhető, melynek következménye a tövisi kutatás során feldolgozott, magyarokról szóló román adatközlői benyomások által is megerősített kulturális izoláció.

A „bujdosó attitűd” legizgalmasabb kérdése ugyanakkor az, hogy vajon kényelmi tényezőkre vagy pedig a Kárpát-medencei kulturális egyedüllét által implikált kényszerűségre vezethető-e vissza, netán mindkettőre. Az erdélyi magyar szórványt tekintve tényként tekinthető, hogy az évszázados általános kisebbségi rögzültségek bizonyos értelemben hosszú időn át tartó szocializációs kényszerpálya eredményei. Egy kisebbségi közösségre a társadalmi környezetből érkező állandó (ti. gyakran ismétlődő és mindig ugyanolyan) hatások állandó egyéni és közösségi reakciót fognak kiváltani, melynek eredménye egy reflexszerű, sztereotip viselkedési mód. Mindez alatt az akarát, a képesség vagy a hasznosság érzete nyomán jelentkező attitűdöket (pl. a korábban említett önbesorolás) mint a szórványlét szempontjából legfontosabb rögzültségeket értem. A kultúra továbbörökítése nem vagy kevesebb eséllyel történik meg, ha az egyén akár nem akarja, akár nem érzi magát képesnek az átadásra, vagy ha nem érzi a kultúráját átörökítésre

⁶ Kis létszámú közösségekben kevés adatból is kikövetkeztethető az adatközlő, ezért kódokkal anonimizáltam őket, melyek magukban foglalják az interjú sorszámát, az adatközlő felekezeti hovatartozását (k = római katolikus, r = református, o = ortodox), születési évét és nemét (f = férfi, n = nő).

⁷ Prohászka Lajos: *A vándor és a bujdosó*. Bp. 1941. 122.

⁸ Babits Mihály: *A magyar jellemről. = Mi a magyar?* Szerk. Szekfű Gyula. Bp. 1939. 46.

⁹ Bibó István: *A mai külföld szemlélete a magyarságról*. Magyarságtudomány II(1936). 1. szám. 128.

¹⁰ Tánczos Vilmos: *Kartezianus és coccejánus eszmék hatása Bethlen Miklós személyiségének alakulására*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXVIII(1984). 1. szám. 9.

méltónak, hasznosnak. E jelenségek eredményezhetik a visszahúzódotást, a gyengeségérzetet, a versenyképtelenség percepcióját, de mindezek ellenkezőjét is, amennyiben az akarat, valamint a képesség és a hasznosság érzete erős. Ami bizonyos, az az interetnikus térben történő viselkedés adott társadalmi környezetnek megfelelő bejáratottsága, sztereotipizáltsága.

A nemzeti peremvidékeken általánosan jellemző, hogy az adott számbeli kisebbségi közösség önmagát kulturálisan jelentéktelennek, gazdaságilag életképtelennek, nyelvileg esendőnek tartja, ezért külföldre vándorol, aki nem, az pedig nagy részben kulturálisan introvertálttá válik. A Tánczos által leírt személyiség típus befelé forduló hajlamát tehát leginkább külső körülmények katalizálják. A magyarság identitás- és önképfőmálásának általános keretét meghatározó sarokpontjai a gyengeségérzet, az egyedüllét és a civilizációs erő, melyek a magyarságtudat stabilitásától függetlenül „rögzítve vannak” az adatközlők elmondásaiban. Az adatgyűjtés során legtöbbször érződött, hogy egyfelől a nagy létszámkülönbség miatt, másfelől az abszolút értékben vett kis létszám okán a magyar közösség számára van igazán tétje annak, hogy próbál-e a helyi identitáshierarchián alakítani, vagy abba belenyugszik. A lokális magyar közösségek tagjai is nagy részben tudatában vannak a státuszküzdelem feladása veszélyeinek. Változó, hogy a státuszküzdelemhez kapcsolódó impulzusokat ki milyen formában dolgozza fel, s azok egyes helyzetekben milyen reakciókat hívnak elő.

A nemzeti önképet elsősorban a jelen idejű, mindennapi magyar–román interakciók során megélt státuszküzdelem nyomán keletkező identitáshierarchia megjelenéseként kívánom bemutatni.

3. Tapasztalat és sztereotípiák szerepe az önképfőmálásban

Az adatközlők által elmondottak alapján általános érvényűnek tűnik, hogy a másoktól eltérő kulturális sajátosságokkal (pl. nyelvvel, ünnepekkel, szimbólumokkal) rendelkező közösségek a különbözősége *automatikusan* versenyhelyzetet eredményez. Vári András Henri Tajfelre hivatkozva jegyzi meg, hogy a sztereotípiának a komplex társadalmak esetében létezik orientatív funkciója, mely – teszi hozzá Vári – automatikusan együtt jár a közhatalommal való valamilyen léptékű szembekerüléssel.¹¹ A tövisi csoportjellemzők tehát bizonyos korlátok között, de a hétköznapi élet egyes szeleteiben megjelenve – leginkább a másik csoport számára való ismeretlenségéből, illetve történelmi terheltségéből fakadóan – akkor is zavaróak, ha ezek a szeletek egyébként a magánszférához tartoznak. Mindennek kötelező következménye egy idővel általánosan elfogadottá váló alá-fölérendeltségi struktúra – illetve, mint látni fogjuk, kevés esetben bizonyos mellérendeltségről is beszélhetünk. Szórványban évszázados tapasztalat, hogy ez a struktúra gyorsan megmerevedik: a közösségek tagjai a státuszért való küzdelem nélkül, elfogadva és interiorizálva az erősebbként tekintett fél kulturális attitűdjeit (pl. nyelv- és iskolaválasztás, utódok felekezeti hovatartozása), önmagukat sorolják be a megfelelőnek gondolt hierarchiaszintre. Mindennek a magasabb pozíciót kivívó közösség számára a magabiztosság, az alacsonyabb pozícióba szorult közösség számára pedig az asszimiláció a következménye. A státuszküzdelem nem feltétlenül tudatos vetélkedés: öntudatlanul is végbemegy akkor, amikor az egyén magától értetődőként tekint a többség kulturális téren megfogalmazott elvárásainak

¹¹ Vári András: *Etnikai sztereotípiák a Habsburg Birodalomban a 19. század elején*. Tabula III(2000). 1. szám. 48.

való megfelelésre. Ennek természetes következménye az önbesorolás jelensége, illetve az, hogy a kis létszám okán gyakorlatilag és erkölcsileg is felértékelődik a státuszküzdelmet folytató egyes közösségi tagok erőfeszítése.

Az önkép egy közösség tagjainak önmagukról és önmagukhoz képest másokról organikusán kialakult – ti. tapasztalatokon alapuló – sztereotipikus vélekedése. Hunyady György szociálpszichológus szerint a csoportos önjellemzés – ami önmagában kollektív munka – kollektív terméként jelenik meg, miközben kollektív működésnek és kultúrának egy leegyszerűsített és elfogult tükré.¹² Tehát nem az ismeretlennel szembeni, többedkézből származó információk alapján kialakított vízióról beszélünk, hanem az ismereteink bizonyos hiátusainak (pl. egy ismeretlen szituációban történő személyközi interakció) kipótlására szolgáló sztereotipikus kalkulációról,¹³ melynek eredményeként az egyén – rajta keresztül pedig a közössége – elfoglalja helyét a státuszhierarchiában.

A tapasztalat szándékos kapcsolatból (intentional relation) áll össze – írja Hans-Georg Gadamer,¹⁴ a közösségi önkép tehát nem véletlenek összjátékához, hanem egy tudatos módon, más identitásokkal szemben akarattal felvállalt önazonosság megjelenítéséhez kapcsolódik. Kiemelendő, hogy tapasztalat és sztereotípa ugyanolyan fontos szerepet játszik abban, ahogyan valaki saját magáról véleményt nyilvánít: a közösségi működés minden pillanatának pozitivistá leírása nem lehetséges, ezért törvényszerű egy univerzális keret kialakulása, mely egyes tulajdonságokat általános érvennyel rendel egy közösség vagy egyén mellé. A sztereotípa az önkép tekintetében abban az értelemben érthető tehát, hogy közösségi szinten tényként elfogadott jellemzők társulnak a magyarsághoz és a románsághoz (pl. olyan dichotómiák, mint gyengesség-erő, kisebbség-többség, ősiség-jövevényesség), melynek alapjául korábbi sikerrel vagy sikertelenül megvívott státuszküzdelmek tapasztalatai szolgálnak.

Thomas Hylland Eriksen szerint a sztereotípiák egyfelől nem tükrözik a társadalmi valóságot, másfelől igazolják a társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeit, végül kulcsszerepet játszanak a közösség határainak kialakításában.¹⁵ Amennyiben a sztereotípa nem is feltétlenül tükrözi a társadalmi valóságot, az említett önbesorolások által mindenképpen konstruálja azt, elősegítve az identitáshierarchia megszilárdulását, erősítve az egyébként is gyengébbként elkönyvelt közösség tehetetlenségképét. Szabó Árpád Töhötöm tanulmányában az identitáshierarchia egy székelyföldi faluban történő gyakorlati leképeződését szemlélteti, ahol a magyar ház udvarába bemegy ugyan, de a házba már nem, „mert tudja, hogy ő alacsonyabb rendű”, illetve „ő is magát megalázza”.¹⁶ Az önbesorolás erős rögzültség, az egyszer már elfogadott státusz és az azzal járó társadalmi szabályrendszerek megváltoztatása pedig hosszadalmas és az érintett közösségek egybevágó akaratát – legalábbis elfogadását – feltételező folyamat. Képletesen értve, ha az egyik közösség jogosulttá kíván válni arra, hogy beléphessen a másik közösség házába, ahhoz a másoknak is hozzá kell járulnia.

¹² Hunyady György: *Stereotypes during the Decline and Fall of Communism*. London – New York 1998. 94.

¹³ Vö: uo. 279.

¹⁴ Hans-Georg Gadamer: *Truth and Method*. London 2004. 57.

¹⁵ Thomas Hylland Eriksen: *Ethnicity and Nationalism*. New York 2010. 29–30.

¹⁶ Szabó Á. Töhötöm: Újabb temetői rendeletek – és ami mögöttük van. = *Aranymadár. Tanulmányok Tánccos Vilmos tiszteletére*. Szerk. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Kvár 2019. 744.

A közösség határainak kialakítása izgalmas felvetés Eriksen részéről, és igaz is abban az értelemben, hogy az önbesorolás természetyszerűen jelent határvonalak elfogadását, ami elméletben annak érdekében hathat – s ez egybecseng a sztereotípiá Vári által megjegyzett orientatív funkciójával –, hogy könnyebb legyen az „én X vagyok, és nem Y” típusú öndefiníció.¹⁷ Az erdélyi szórványmindennapokra vonatkoztatva azonban annyiban pontosítani szükséges, hogy egyfelől a határvonal jellemzően – megengedve egyes, többnyire családon belüli kivételeket – nem tudatos egyetértés révén jön létre, hanem a többség kulturális dominanciája és a kisebbség ebbe való, akár tudattalan beletörődése által, másfelől a határvonal által megszabott közösségi keret változtatható. A tömbmagyar közösségek asszimilációs erejüknek köszönhetően a külső hatások ellenére is képesek megőrizni a közösségi kultúra szerkezetét, kulturális gyakorlatuk reprodukív jellegű¹⁸. Ezzel szemben a szórványkultúra lekövető, a külső hatásokhoz alkalmazkodó, több esetben önfeladó. Az erikseni közösségi-határ-változás tehát a szórványban már létkérdés: amíg az erdélyi, székelyföldi magyar tömbben a tét a közélet magyar politikai és kulturális szeleteinek megőrzése/gyarapítása, addig a szórványközösségek szintjén már a felekezeti és a beszélt nyelv kivételével nincs feladható attribútum. A közösségi határok módosulásának kérdése a magyar nemzeti peremvidékeken tehát nem „területátadás”, hanem az asszimiláció szempontjából tevődik fel.

4. Magyarok és románok – magyar szemmel

Különleges helyzetet elemez közös tanulmányában Jeff Spinner-Halev és Elizabeth Theiss-Morse. Az indiai hindu-muszlim relációt vizsgálva megállapítják, hogy a számbeli többségnek nincs feltétlenül több önbizalma, mint a számbeli kisebbségnek. Ez többek között az egységesség és közösségi erő, a felfelé ívelő nemzeti konjunktúra, a kormány általi támogatottság vagy éppen a másik fél erős nemzeti önbizalmának a képétől függ.¹⁹ A létszámból fakadó közösségi erő képe és a központi közigazgatás általi támogatottság összességében a románság magasabb státushierarchia-pozícióját sugallja, amivel a magyarok civilizációs ereje áll szemben. Az erőviszonyok ugyan képesek változni, ahhoz azonban a külső hatások és az azokra való közösségi fogékonyság szimultán megléte szükséges. Ennek fényében a magyar–román (ön)képek olyan pillanatnyi állapotokat tükröznek, melyekről nem tudni, hogy a jövőben mikor és milyen irányban változnak.

4.1. Autosztereotípiá: közösségi belső önkép

Mitchell S. Green álláspontja, hogy a mai filozófusok szerint a tudás nem csak igazságot és hitet, de visszaigazolást (justification) igényel, vagyis az ember képes kell legyen megindokolni mindazon tényezőket, amelyek miatt az egyén önmaga²⁰. Ez a kognitív létezés alapszabálya,

¹⁷ Thomas Hylland Eriksen: *i.m.* 30.

¹⁸ Keszeg Vilmos: *A román mitológia hatása a mezőégi magyar hiedelemrendszerre. = Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb fejleményei.* Szerk. Katona Judit – Viga Gyula. Miskolc 1996. 145.

¹⁹ Jeff Spinner-Halev – Elizabeth Theiss-Morse: *National Identity and Self-Esteem.* Perspectives on politics. Vol. 1. 2003. No. 3. 520.

²⁰ Mitchell S. Green: *Know Thyself. The Value and Limits of Self-Knowledge.* New York – London 2018. 5.

amely nélkül – ha az emberiség esetében ilyen előfordulhatna – a létezés csupán biológiai vegetáció értelmében volna elképzelhető. Visszajelzés minden esetben érkezik, az azonban nem mindegy, hogy a várt formában és tartalommal vagy a várttól eltérővel, esetleg ellentétessel. Az utóbbi esetek rendszeressége idővel torzulást okoz az önképben és az identitásban egyaránt, ami átkondicionálja az egyén saját magáról és a világról alkotott felfogását. A visszaigazolás milyensége ugyan külső tényező, az énkép és az önazonosság elváltozása belső, éppen ezért minden asszimilációs tendencia mögött kötelezően egyéni tehetetlenségérzetnek kell lennie, mely hosszabb idő alatt felmorzsolja az ellenállás képességét, illetve akarátát, s az önfeladást eredményezi.

Az interjúk során többször találkoztam azzal a jelenséggel, hogy nehézséget okoz a magyar adatközlőknek a magyarsághoz társított jellemzőket mondani. Ennek egyik formája a románsághoz közelítő „objektív” (ország – mint származási hely, munkanyelv, iskoláztatás) és a magyarsághoz húzó „szubjektív” tényezők (kulturális és történelmi gyökerek) elegyeként megjelenő öndistinkció, ti. „a magyarok”, „a románok”, valamint a tövisi szórványközösség tagjai három különböző, egymást eltérő módon fedő halmazt képeznek. További forma a románsággal való azonosság hangsúlyozása, mely során a tövisiek a románokkal képeznek közös halmazt: egy interjúalany úgy véli, hogy „*amit a románról mondhatok, azt mondhatom az itteni magyarról is, mert ugyanaz. [...] Ha a hargitai magyarokról kéne valamit mondani, arra megmondom, de az itteni az olyan, mint a román*” (1301k82f). A nehézségek hasonló dimenziója volt egy anyós és a menyé közötti párbeszéd, miszerint „*tu nici nu prea ai experiență să știi, în afară de [a férjének a neve] alt ungar nu prea întâlnești, eventual la facultate ce ai mai întâlni. [A kutatóhoz:] deci ea îi caracterizează pe ungurii prin [a férj neve]. Că altu n-are [...] că n-ai 50 de unguri în jur. Noi avem 50 de români în jur*” [KVD ford.: „*nincs is honnan tudd, a [férjén] kívül nem nagyon találkozol magyarokkal, esetleg az egyetlen találkozhattál magyarral. [A kutatóhoz:] tehát ő [férj neve]-n keresztül jellemzi a magyarokat. Máshogyan nem tudja, mert nincs 50 magyar körülötte. Körülöttem viszont van 50 román*”] (1304k55n).

A főbb okok tehát, amiért a kutató rendszeresen nehézségekkel találkozik a tulajdonságok megnevezése terén, a szórvány és tömbmagyarság közötti távolságérzet, illetve az interjúalanyok szinte állandó bizonytalanságérzete. Utóbbit az eredményezi, hogy az identitás és nemzeti jellemzők kapcsán az adatközlőknek korábban valószínűleg sosem kellett hasonló témákban megnyilatkozniuk, illetve ezeken gondolkodniuk.

4.1.1. Kulturális életképesség

Az interjúk alapján arra lehet következtetni, hogy a tövisi magyarság mintegy fele beszél családon belül kizárólagosan vagy dominánsan magyarul, ami szórványvidéken, figyelembe véve a román családtagok jelenlétét is, nem feltétlenül rossz arány. Egy – egyébként erős identitású – adatközlőm a helyi magyar közösséget mégis egyértelműen gyengének, veszendőnek érzékeli, amely hanyagul, nemtörődöm módon viszonyul saját szellemi javaihoz.

Az interjúalany családján belüli több generációs harmonikus magyar–román együttélés alapjára mutat rá az, hogy az interjú során a két nemzetiséget az alapértékek alapján egy szintre helyezi, s ebből az álláspontjából az adatközlő nem mozdítható, a beszélgetés során jellemző, hogy román ajkú családtagjaival szemben sikeresen védi az álláspontját. Amennyiben elfogadjuk azt az előfeltevést, hogy a szórványban élő egyes családok esetében az általánosan domináns

kultúra a román, akkor az asszertivitás a gyakorlatban azt jelenti, hogy a magyar fél a magyar kultúrát az általános közösségi megítéléshez képest a román mellé *emeli*. A határozott álláspont azonban nem társul részrehajlással:

„KVD: *A magyar közösség mennyire használta ki a lehetőségeit az elmúlt száz évben a megmaradáshoz, az identitás megtartásához?*

0401k55n: *Nem használta ki, nem. Én azt mondom, hogy nem. Mert például amikor Kelemen Attila agyonjárt mindent, hogy legyen magyar óvoda, s utána megszűnt. Mer' nem mentek a gyermekek. Tehát nem használtuk ki. [Ha] mind harcoltunk vóna érte, akkor csak megtartottuk vóna. Én azt mondom, hogy nem sokat [használt ki a lehetőségek közül], nekünk mindegy volt én úgy vettem észre, ha így van jó, ha nem, úgy [is jó].”*

Az interjúalany álláspontját tekintve magabiztos: arra vonatkozó érdeklődésemre, miszerint kódolva van-e a szórványkörnyezetben, az életmódban, hogy valaki így gondolkodjon, határozottan, már a kérdésbe belevágyva állítja, hogy „*nem, hanyagság. Hanyagság és a könnyebb[ség], »há' mér' válasszam én, mikö' lehet könnyebb is, és nekem olyan mindegy, hogy mi«. Mindegy volt.*” (0401k55n). A kutatónak többször volt olyan érzése, miszerint az adatközlő vádjának alapja, hogy ha egy vegyes családban meg lehet tartani a magyar nyelvet, akkor a többiben is volna rá lehetőség.

Az adatközlő tudatában van annak, hogy a románság is „hanyag” módon él külföldön – amit a tágabb rokonsággal példáz: az illető román család Angliába költözött, a gyerekeik pedig nem beszélnek románul –, a beszélgetés során ez mégis sokkal kisebb súllyal szerepel, szinte elsikkad, nem fontos. Ennek oka, hogy a magyar asszimiláció „szem előtt” történik, az emberek naponta látják, míg a román térben messze. Egy másik magyar adatközlő a magyarok gyors identitásvesztését említi, amikor egy másik jelen lévő – szintén magyar – adatközlő közbeszúrja: „*legalábbis itt*” (1301k82f). Ez egy külön is kiemelendő, fontos megjegyzés akkor, amikor a magyarokéhoz (jellemzően Nyugat-Európában) hasonló helyzetbe kerülő románok asszimilációja a tövisi beszámlok alapján nem mutat jelentős eltérést a magyarokétól. Az, hogy ennek a román asszimilációnak a tövisiek általánosan nem tulajdonítanak jelentőséget – két interjúban merül csupán fel, abból az egyik család közvetlenül érintett –, van egy hátránya is: elsikkad az a tövisi önképzalkotás aspektusából fontos tényező, miszerint a tövisi magyarsághoz hasonló helyzetben a románság sem erősebb, kisebbségi környezetben ugyanúgy asszimilálódik.

A közösség kulturális tevékenységét illető közösségi és személyes elvárásoknak való megfelelést tekintve a tövisi magyarok inkább pesszimisták. Akik az interjúk során felvetett témák mentén szóba hozzák a megmaradás esélyeit, többen lemondóak, mint amennyien nem. Egy magyar adatközlőm „*nem nagyon optimista a jövőre tekintve*” (1002r50n), amit a jelen lévő férje is alátámaszt „*megmondva őszintén, nem tudom, a jövőre nézve, hogy hogy lesz, mert na. Sokan elmennek innen, elköltöznek*” (1001r46f). Egy további adatközlő szerint „*éppen maradjon meg a magyarság most [...] nem hiszem én*” (0901f92f), amit az édesanyja egészít ki, miszerint „*ha tiszta magyar család lesz, s ottan gyermek legyen, csak úgy maradhat meg a magyarság, de... Másképpen nincsen semmi kilátás itten nálunk Tövisen. Nem látom eztet, hogy ez a nemzedék, ami van, az én [nem érthető – kb. kortársaim] amik megvagyunk, s még van egy pár fiatal nő, nagyobbak, mint [a gyermek neve], na azok ha még fenntartják a magyarságot, hogy megmaradjanak, de hát... más lehetőség nincsen, nem látok semmi kilátást ebből*” (0902r62n).

Egy vegyes házasságban élő két adatközlőm tövisi magyarságot érintő jövőképe tanulságos. A román feleség 5, a magyar férj 2-3 generációra teszi a magyarság asszimilációját, majd a

2-3 hallatán a feleség sem tiltakozik. A közösség életképességének megítélését tekintve ugyancsak pesszimisták, felvetik, hogy sokan vannak külföldön – adatközlőim esetében is mindegyik gyermek – akik nem is terveznek visszajönni. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy arra a felvetésemre, hogy szerintük érdemes-e foglalkozni azzal a közösséggel, ami szerintük bizonyosan el fog tűnni, látványosan visszakoznak. A román feleség felhívja a figyelmet arra, hogy „*o revigorate a societății din Teiuș, este preotu', biserica, [...] și activitatea pe care face școală*” [KVD ford.: *a tövisi közösség felélénkítése a lelkész munkájának, a templomnak, [...] és az iskolai [vallásórás] tevékenységnek köszönhető*] (1402r57n), amit a későbbiekben megerősít: „*am văzut la biserică foarte multe tinere, despre care spun eu că-s măritate cu români, care o venit pentru preoteasă, pentru preot [...] deci ei au revigorat comunitatea din Teiuș. Văd că-s o gramadă de tinere care vin. [...] Doamnele tinere despre care spun eu (...) am înțeles că la celălalt preot nu prea mergeau. Nu era comunicare între ele*” [KVD ford.: *sok fiatal hölgyet láttam a templomban, akik románnal kötöttek házasságot, s akik a lelképásztor és felesége miatt járnak templomba. [...] tehát [a lelkész házaspár] felélesztette a tövisi közösséget. Látom, hogy egy csomó fiatal hölgy jön. [...] Ezek a hölgyek, akikről beszélek, amennyire értettem, az előző lelkész idejében nem jártak. Nem volt köztük kommunikáció*]. A fenti sorok jól mutatják a szórványállapotok kettősségét, a gyengeség-érzet és a pesszimizmus küzdelmét a létezni akarással: amikor meg kellene erősíteni az út végét, az adatközlők azt egyértelműen kikerülik, és olyan példákat hoznak fel, amelyek nem feltétlenül csupán időnyerést jelentenek a tövisi magyar közösség számára, de az először megfogalmazott defetizmussal szemben jövőt is mutatnak (revitalizációs folyamatok, helyi fiatalok megjelenése).

4.1.2. Gazdasági életképesség

A tövisi szórványközösség önmagába vetett hitét gazdasági megfontolások is befolyásolják. Ez elsősorban pénzügyi értelemben, a megélhetés tekintetében jelenik meg. A múltbéli lehetőségeket illető kérdésemre egyik adatközlő úgy válaszol, hogy „*lehetett volna [erősebbnek maradni], ha a rendszer lett volna olyan, hogy itt meg tudtak volna élni az emberek* (0902r62n). Jelen lévő másik interjúalany is ugyanezt jegyzi meg: „*[ha] lettek volna munkahelyek, igen*” (0901f92f). A gazdasági nehézségek – habár szép, igényes környezetben élnek – adatközlőim is megérintették családon, illetve ismerősökön keresztül, ezért nem meglepő a közösség gyengeségének finánciális okokra is történő visszavezetése. Az álláspontjuk egyértelműen defetista: úgy vélik, hogy azok, akik elmentek a városból, akár Erdélyben máshol, akár külföldön találtak megélhetésre, nem térnek vissza, ennek következtében a demográfiai folyamatok visszafordítására és a létszámbeli erősödéésre nem is érdemes gondolni.

Egy középkorú adatközlőm – habár ugyancsak nincs jó véleménnyel a tövisi magyarok általános helyzetéről – nem pesszimista az életképességet illetően, a vele készített interjú általában nem defetista hangulatú. Úgy véli, a jelenlegi helyzetben is van esély a megmaradásra, melyre ugyancsak gazdasági területről hoz példát: „*erre a kérdésre, hogy mit kell csinálni... [hosszú szünet]. Jó lehetőség megmondom mi lenne, csak nehéz oda jutni. Magyar befektetések. S akkor... [hosszú szünet]. Emlékszem, egy időben vásároltak földeket a Maros völgyén, vagy szó volt róla? Magyarországról. Nagy felhajtás volt, hogy jönnek a magyarok és veszik meg a földeket*” (0601r57f). A válaszban lévő csendek, a hosszas gondolkodás egyfelől a helyzetük nehézségét, másfelől a végiggondoltság hiányát, harmadfelől a „válaszolni akarást” jelentik – ez utóbbi talán a legfontosabb abban az értelemben, hogy a jövőről való gondolkodás alapfeltétele.

4.1.3. Nyelvi életképesség

Az interjúk során a közösségbe vetett hit gazdasági és kulturális vetülete mellett a beszédhelyzetek kezelésének szociolingvisztikai vonatkozásai is felmerülnek. Egy interjúalany úgy ítéli meg, hogy a közösség tagjai feleslegesen önálvetők egyes román elvárások kapcsán. Úgy fogalmaz, hogy *„a magyaroknál van a hiba, azért, [mert] többször vettem észre, hogy ha beszélünk, nekünk kettőnknek van valami beszélőnivalónk, [s] jön még vagy egy román mellettünk, kettő, akkor mondjuk románul, hogy beszéljünk románul, hogy értsék ők is. [Értetlenkedve:] de semmi, de mé' kell értse ő is?!”* (0601r57f). Ezt követően felidéz egy kollégájával történt esetet, amikor az adatközlő a házastársával beszélt telefonon, majd egy mellette lévő kolléga elkezdett nevetni, de – mint mondta – nem rosszindulatból, hanem azért, mert érdekes volt neki a magyar beszéd. Egy másik tanulmány témája az elvárásokat illető percepcióvizsgálat, azok realitásának és irreálisának elemzése, az azonban megjegyzendő, hogy az adatközlő a mások által egyértelműen negatívan, nyomásgyakorlásként értékelt reakciókat egészen más szemmel látja.

Van olyan fiatalabb adatközlő is, aki önmeghatározása során kísérletet tesz egyfelől a gyengeségérzet, másfelől a többséghez való önviszonyítás mellőzésére. Határozott véleménye, hogy nincs külső különbség magyarok és románok között, de belső sem igazán, *„pont egyenlőn látom, és őket is, németeket is, franciákat is [...] Vannak jobb románok is, vannak rosszak is, vannak jobb magyarok is, vannak rosszak is”* (0801r90f). A beszélgetés során a konkrét jellemzések azonban mégis különbséget jeleznek: „a románok” buták, amiért kikacagják a számukra ismeretlenül csengő nyelvet, vagy intoleránsak, amiért csak a magyar nyelv zavarja őket, míg a francia, a német vagy a cigány nem. Az utóbbi gondolat arról is árulkodik, hogy egyes románok szerint a magyarság veszélyes, konspiratív, ami zárójelbe teszi a két nemzet közötti megbékélésre irányuló törekvéseket, megerősíti, hogy a magyarság pusztá létezésével konfliktusgeneráló, valamint egymás elfogadásának felszínességére utal.

Az adatgyűjtés során a „mi lett volna, ha...?” kérdésre gazdasági területen maradt el leglátványosabban az önreflexió. Az egyéni felelősség kulturális és nyelvi téren gyengén, a gazdasági állapotleírással párhuzamosan azonban egyáltalán nem jelenik meg, az elmondások alapján e dimenzióban teljes a külső hatásoktól való függés.

4.1.4. Számbeliség és közösségi erő összefüggései

Az adatközlőkre általában jellemző, hogy a számbeli kisebbség és többség relációjában kódolva lévő konfliktusosság mellett is igyekeznek elkerülni a konfrontációt – egyesek még akkor is, ha ez arcvesztéssel, önmaguk alárendelésével jár:

„0902r62n: Kisebbségben vagyunk, mi mindig, ahogy mondják, megaláztuk magunkat, hogy minden jól legyen, jól folyjon a dolog.

KVD: Hogyhogy megalázták magukat?

0902r62n: Hát, nem vitatkoztunk egy ilyen vitán, egy valamin, nem vótunk olyanok, hogy te fogd meg a szád, mert az enyém az igaz. Mi nem vitatkoztunk az ilyen dolgokkal, elengedtük az ők útjukat, hogy mondjanak és csináljanak, de nem... ahogy mondják, a szél elviszi. Ami a szívemen volt s amit meg akartam lehet egyszer mondani, azt meg esz mondtam, de többet, hogy vitassam velek, nem.”

A fenti interjúrészletben az adatközlő a „megalázkodás” kifejezést szenvtelenül magyarázza, nincs benne bánkódás, az a világ rendjeként van elkönyvelve. Elméletben lehetséges, hogy a szó mást jelent az adatközlő és mást a kutató számára, ahogyan az is, hogy a „megalázkodás” a beletörődöttség miatt semlegesnek mutatott, ám belül rosszul megélt történés, hasonlóan az asszimilációs folyamat megítéléséhez. Ami egyértelmű, hogy vita esetén az utolsó szó a többségé.

Gereben Ferenc és Tomka Miklós erdélyi vallási vizsgálataik során állapítják meg, hogy „az önmagukat elkötelezetten vallásosnak mondó emberek tendenciaszerűen pozitívabb színezetű nemzeti mi-tudattal rendelkeznek, mint azok, akik kevésbé vagy nem vallásosak”,²¹ aminek természetes módon van hatása van az önképre. Ehhez kapcsolódóan a számbeliség és a közösségi erő percepciójának összefüggését tekintve egy interjú során figyelemre méltó esetre derült fény. Kérésemre, hogy tippeljék meg a tövisi magyarság összlétszámát, a templomba nem járó, magyar nemzetiségű házastárs szerint 100 fő körül tippelt, és lekicsinylően, cinikusan beszélt a közösségről. Ezzel szemben a református közösségbe járó, de román nemzetiségű házastárs 150-200 fő közé teszi, ami szerinte „nagyon sok”. A „pozitívabb színezet” esetünkben a nagyobb létszám, mely tulajdonképpen a nagyobb közösségi erő szinonimája, azonban mint látjuk, a létszám megítélése is lehet szubjektív: a magyar gyülekezetbe járó román fél lényegében eltalálja az összlétszámot (szűk 200 fő), mint a magyar házastársa („százegynéhány”).

A templom és a gyülekezet szerepe e kérdésben is megkerülhetetlen. Az egyházi alkalmak során összegyűlő emberek erőt merítenek egymásból, amiről a közösségépítés szempontjából két releváns következtetést lehet levonni. Az egyik szerint a közösségépítés során alapelem az egyházi és világi közösségbe járás fontosságának tudatosítása, a másik szerint pedig a létszámbeli „kevesebbségből” fakadó gyengeségérzet kompenzálható a közösségbe járással, ti. a közösségi erő percepcióját pozitív irányba módosítja az együttlét.

4.2. Heterosztereotípiá: önkép magyar–román relációban

A magyar és román emberek közötti nemzetkarakterológiai különbségekre vonatkozó direkt kérdésekre rendszerint elhallgatás, az eltérések létezésének tagadása a reakció. Ez alól a széles körben jellemző szórványvonás alól a tövisiek sem kivételek. A másiktól kialakult képet, a heterosztereotípiát illető álláspontok elhallgatásának mögöttes motivációja az, hogy a súrlódások hangoztatása a mindennapi élet racionális (a társadalmi környezettel való mindennapi együttműködés szempontjából hasznos) viselkedésével ellentétes magatartás. Ez az attitűd tehát konfliktuskerülőként értelmezhető, mivel – visszautalva a korábban írottakra – a különbségek automatikusan cáfolják a magyar–román konfliktusmentességet: az egymástól különböző jellemzők összessége egyenlőtleniséget, az pedig hierarchiát keletkeztet – még ha csak marginális is. Ezért is találkozni sokszor a direkt kérdésekre adott „nincs semmi különbség” és „nincs bajunk egymással”-féle reflexválaszokkal, míg a kutatás szempontjából igazán értékelhető válaszok jellemzően spontán érkeznek. Van, aki úgy fogalmazott, hogy „*a magyarok közt is vannak különleges emberek, a románok közt is, úgyhogy... [...] Az ember nem tudja megmondani, hogy ez a magyar vagy [román]*” (0902r62n) – majd ugyanő részletezi a magyar nyelvhasználat utcán történő gyakorlati korlátairól szerzett személyes tapasztalatait.

²¹ Gereben Ferenc – Tomka Miklós: *Vallásosság és nemzettudat – vizsgálódások Erdélyben*. Bp. 2001. 80.

4.2.1. Kulturális különbségek

Egy adatközlő arról beszél, hogy „*magyar iskolába jártam, s másként voltunk nevelve, s szoktatva*” (1101r40n). A „másként nevelésben” benne van, hogy a románság habitusa okán különbözik a magyar pontosságtól és rendszerkövetéstől, ami tulajdonképpen egy erkölcsi hierarchia, a magyar kultúrfőlény óvatos és talán tudattalan megfogalmazásaként is tekinthető. (Egyébként a szóban forgó adatközlő annyiban kivétel is, hogy amikor a konkrét kérdésre kell választ adni, meglehetősen bátran, a román ajkú házastárs előtt a románokat – többek között – gyávának és szavahihetetlennek – tartja.) Egy másik személy úgy véli, hogy a törekvő románok próbálnak „*olyan úton járni, mint mi. Nekik van egy kis, még kell egy kis emancipálás, még szükségük van egy kicsire [mosolyog]*” (0601r57f). Ugyancsak kulturális szemszögből közelít egy 90 év fölötti asszony adatközlő, aki szerint román ember „*alacsonyabb kultúrigényű*”, egyúttal leírja a két világháború közötti társadalmi hierarchiát:

„0101r27n: *Tövise volt[ak] a... kezdem legalul: földművesek, kertészek. Akkor utánuk a vasutasok, nagyon sok magyar dolgozott a vasútnál. Tövis nagy központ, vasúti központ, háromfele ágazik el. Bukarest, Arad, Kolozsvár [irányába]. Utánuk az iparosok, de ezek között voltak az úgynevezett úri iparosok és a nagyon egyszerű iparosok.*

KVD: Ez a tövisi magyarságra volt jellemző, vagy a románság is leképezte nagyjából ugyanezt?

0101r27n: *Hát a románoknak nem volt kultúrigényük. Földművesek voltak, hivatalnokok, de gazdagok. Mintha az Úristen őket jobban segítette volna. Nagyon fájdalmas volt. Átadás [az első világháború] után.*”

Kérdésemre, miszerint miért lehettek a románok gazdagabbak „*alacsony kultúrigény*” mellett, adatközlőm úgy fogalmaz, hogy a román „*nagyon szívós nép. Nagyon szívósak. Ők is tanították, egyesek, gyermekeiket. De ez a nép kemény, szívós*” (0101r27n).

Érdekes, hogy az alacsonyabb kultúrigény ellenére is – ha a szükség úgy hozza – a román partner elfogadott: egy román személlyel való házasságát a második világháború vésterhes időszakában a szülő fellépése akadályozza meg. Ezt az magyarázza, hogy egyfelől a román családtag – a hozzá kötődő nemzeti szimbolikán keresztül – bizonyos mértékű védelmet adhat a nehéz időkben a többségi túlkapasok, állami hatósági vegzatúra ellen, másfelől teljes önfeladást mégsem kíván a magyar fél részéről: a felekezeti identitás megőrzése és továbbörökítése lehetséges volt azáltal, hogy a román fél hajlandó lett volna reformátussá lenni. Harmadszor, gyakran tapasztalni, hogy mind a magyarok, mind a románok különbséget tesznek „*a magyarok/románok*” és egy-egy személy között, ti. az esetleges negatív tulajdonságokat gyakran közösségre értik, ami alól az egyes személyek kivételt képeznek.

Van, aki úgy véli, hogy a románok „*udvariasabbak*”, amit a román–magyar udvarlási kérdéseknél is, főként a magyar lányok román párválasztásának háttereként Erdély-szerte gyakorta hallani. Egy interjúalany azt emeli ki, ahogyan a románok a templomukban átadják a helyüket a magyaroknak: „*s mikő bementünk a[z ortodox] templomba, rögtön felálltak és átadták a helyüket nekünk, magyaroknak. [...] átadják a helyüket, nekünk, mert látják, hogy magyarok vagyunk. Ez többször megtörtént*” (1002r50n). A „*mert magyarok vagyunk*” kitétel egyértelmű utalás arra, hogy az adatközlő szerint a románok felnéznek a magyarokra, ami áttételesen azt is jelenti, hogy alárendelik magukat a magyarságnak. Érzékelhető volt az eset elmondása közben az interjúalany részéről az érzelmi többlet. A jelenség – mint doktori témavezetőm, dr.

Tánczos Vilmos egy konzultációnk során hívta fel rá a figyelmet – az archaikus közösségekre általában jellemző idegentiszteletet is jelezheti. Harmadik lehetséges értelmezési mód a vendéglátó-vendég viszonyára mutat rá, a „vendégtisztelet” fogalmát is indokoltnak tartom tehát számba venni: ennek értelmében a román fél, ahogyan „illik”, a jó benyomás érdekében helytel kínálja az érkezőt.

A kulturális különbségek egy további vetülete a történelmi események, historikus konnotációk megítélése. A nemzeti önkép kérdésköre, a románsághoz való önhasznosítás egyértelműen konfliktusosabb a legidősebb, 80-90 év fölött korosztály esetében. Egy 100 éves adatközlőm nyíltan negatív tulajdonságokkal rendelkezőnek látja a románokat, akik társadalmi hierarchiában elfoglalt helye egyértelműen és határozottan a magyarok alatt vannak. Szavahihetlenségre például a Batthyáneum esetét hozza fel: „*sose' volt Romániának törvénye. Leírva igen, lehet, de igazság szerint semmi. Visszakaptuk a Batthyáneumot. Egyszer megmutatták az írást, s másodszor, kérem, nincs írás*” (0701k20f). Később a gyulafehérvári nyilatkozat aláírásának egy mozzanatát idézi fel: „*képzelték el, alá kellett írni az egyesülési ünnepet [kiáltványt]. Még egy tolljuk se vót. Hezzánk jöttek, elkérték a kalemnárist [kalamáris]! Ott van most is náluk! Elfelejtették visszaadni*” (0701k20f). A gondolatot egy jelen lévő történész úgy pontosította, hogy „*az egyesüléskor az történt, hogy amikor alá kellett írni az egyesülési dolgokat, a Majláth Gimnáziumból kérték el [a tollat], hogy írják alá, s ott felejtették. Nem adták vissza*” (0702k55f). A többségről alkotott negatív véleményt erősíti a származást illető narratíva politikai töltetű erőltetése is, mely az interjú több pontján is megjelent.

Az eredetkérdés másnál is előfordul. Az interjú egyik érdekessége volt, hogy a beszélgetés során végig nyugodt, középkorú adatközlő e témáról felháborodva beszél: „*ők verik a mejjúket, hogy 2000 éve itt vannak. [...] na, ők verik a mejjúket ezekkel [...] Még az állomás is. Az osztrák-magyarok csinálták. Miről beszéljük, hogy szimbolok románoknak? Itt Erdélybe' [...] ha veszi az épületet, a Váradon, az épületet, mind egy architektus, egy lényegű. Egy kicsit úgy nézzük meg és ki csinálta? Az ausztro-ungárok csinálták, nem? Magyarok. Mert nincs egy szimbol románoknak, [csak] annyi, hogy román. [...] Ha hívták volna Romániát nem Románia, [hanem] Bulgária, akkor bulgárok lettek volna [...] [nevet]*” (0301k73f). Jellemző a szörványkapcsolatok kettősségére, hogy egy ponton ugyanez az adatközlő fogalmazza meg, hogy „*nekem az egész emberek, akármi, japán legyen. Nekem egyforma*”.

5. Magyarok és románok – vélt és valós román szemmel

Maurice Halbwachs hívja fel a figyelmet arra, hogy ha egy csoport tagja rosszul ítéli meg más csoportok róla kialakított véleményét, akkor az több félreértéshez, illetve csalódottsághoz vezet.²² Az önbesorolás következményeként a magyar közösség is elősegíti annak a státuszhierarchiának az újratermelődését, melyben ő maga mint közösség is elfoglal egy pozíciót – amennyiben e pozíció a többségnek alárendelt, az önbesorolás a közösségi frusztrációt idézi elő, ami a kulturális önfenntartásra destabilizálóan hat. A tövisi magyarok és románok egymásról alkotott képe tehát az identitás megőrzésének háttereként is funkcionál.

²² Maurice Halbwachs: *The Collective Memory*. New York 1980. 27.

5.1. „Véltés”: a magyarok román megítélését illető magyar percepció

A nemzeti peremvidékeken gyakran lehet érzékelni, hogy a magyarok apróbb gesztusoknak is örülnek, s önértékelésük nincs teljes összhangban azzal, amilyen magyarság-kép a románság képzeletében él. Tövisre vonatkozóan az eltérés nem szélsőséges, bár – mint a későbbi összefoglaló táblázatban látni fogjuk – a magyarokról alkotott román vélemények között nincs egyértelműen negatív, míg a magyarok önmagukról körülbelül harmadrészen állítanak negatívát. Figyelembe véve azt az emberi tulajdonságot, miszerint másokról könnyebben mondunk negatívát, mint saját magunkról, ez a megítélésbeli különbség mindenképpen figyelemre méltó.

Felekezeti ünnepekkor a vegyes családokból a román fél is rendszeresen megjelenik a református templomban, s több gyermek van, aki gyermekfoglalkozásokra jár, holott egyfelől egyáltalán nem vagy gyengébben beszéli a magyar nyelvet, másfelől csak az egyik szülője magyar és/vagy református. Az ilyen típusú megnyilvánulások, kiegészülve a román ajkú házastárs magyar programokon való jelenlétével – még ha e jelenlét csak alkalmi is – elfogadó gesztus a románság részéről, a magyarság számára bátorító, az asszertív önkép kialakulását szolgálja, s arról is árulkodik, hogy a magyar életvitel és kultúra román körben is érdeklődésre tart számot.

Adatközlők több interjúban is megfogalmazzák, hogy a tövisi románok „értékelik a magyarokat. Például asz’ondják, hogy ez magyar, hogy tudta ezt csinálni, pedig hogy magyar” (02c01r57f). Egy másik, középkorú adatközlő a magyarok erényeként a nyelvtudást és a pontosságot emeli ki:

„0301k73f: [...] Egy: *hogy még tudok egy nyelvet. Második, ha mondjuk, hogy 10 óra, akkor 10 óra. Náluk, a románoknál nincs ez. És ezt mondta a polgármester is, hogy luaji exemplu de la unguri că aia vin la fix [nevet]. És tudja meg, hogy mikor ilyen helyzetekbe’, hogy egy kicsit nő a szívem. Te én magyar vagyok akárhogy is, és egy lépcsővel fentébb vagyok.*”

Az adatközlő a románság köreiben lévő, önképet illető civilizációs különbözőségeket is megemlíti. Úgy véli, „[a románok] mintha büszkék [lennének], hogy Erdélybe’ laknak, mert... Tudja meg, hogy a magyarok... a románoknak vot mit tanuljanak a magyaroaktól” (0301k73f).

Egy másik adatközlő is úgy véli, hogy a románok egyértelműen felnéznek a magyarokra:

„0601r57f: *A románság élvezi, hogy, »né, ez mé’ csinálta így? Azé’, mer’ magyar. [...] Így dolgozik, így gazdálkodik nem tudom mit csinál, így főz, úgy főz, »voltam ottan, ajj, milyen levest főzött«, ajj milyen nem tudom mi. Ez megtörténik. De hivatalosan nehéz elismerni.*

KVD: Felnéznek ránk a románok?

0601r57f: Hát persze. Persze.”

Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a magyarság az asszimiláció során a „felnézett”, „feljebb rangsorolt” közösség pozíciójából mozdul el.

Mint látjuk, a korábbiakban már említett, az adatközlők tényleges álláspontja és a mindennapi racionalitás diktálta megnyilvánulások különbözőségeinek katalizátoraként, mint a nemzeti közösségek közötti lokális kapcsolatok értelmezésének újabb aspektusa, felmerül az emberek hétköznapi álláspontjára gyakorolt politikai hatás is (ti. „hivatalosan nehéz elismerni”).

A hivatalos közpolitikai álláspont merevsége gátja az őszinte kommunikációnak és – implicite – a kapcsolatok mélyebb kiegyensúlyozásának. Úgy vélem, részben ennek is betudható az a távolságtartásra utaló jelenség, hogy a magyarnál többre becsülnének egy nyugat-európai családtagot:

„0301k73f: Soknak feltettem a kérdést: te, ha nem lett volna magyar, és angol lett volna, vagy amerikai, vagy...

0302k73n: Német...

0301k73f: Német, már felemeltétek volna. Már felemeltétek volna.”

E fejezet során érzékelhető talán a legjobban az ingerszegény interjúkörnyezet és a mindennapok impulzusainak ellentétes hatása. A magyarok románság számára tulajdonított alapvetően pozitív magyarságképe arra utal, hogy a tövisi magyarok önértékelése jobb, mint a tövisi társadalmi hierarchiában betöltött szerep. A belső képpel ellentétben áll a mindennapok szórványrealitása, a „hivatalos elismerés” hiánya, ami ellen a szórványrögzültségek miatt a közösség nem tesz semmit.

5.2 „Való-ság”: román adatközlők magyarságképe

Az eddig rögzített interjúk során kivétel nélkül minden magyar adatközlő esetében érezhető volt, hogy ha nyíltan nem is helyezik magukat a románság fölé, alá semmiképpen sem. A tövisi román adatközlők „békeidőben”, a gyakran sovínisztikus külső ingerek nélkül máshogyan vélekednek a magyarságról, mint ahogyan talán az erdélyi magyar közösség „várná”. Mindez részben a kutatói kérdésfeltevés módjából, másik részben a tövisi társadalmi körülményekből fakad. A következőkben mindkettőre kitérek.

Ami a kérdésfeltevés módját illeti: amennyiben nem a konfliktusosabb és ideologikusabb „nemzeti identitás”, hanem a semleges „önkép” felől közelítő kérdéseket teszek fel, a politikai-állami narratívától jelentősen eltérő eredményeket kapok.

„KVD: (...) *Trei caracteristici la maghiari și la români.* [KVD ford.: *Három jellemző a magyarokról és a románokról.*]

1102o36f: *Păi, ei-s mai hotărâți, mai ambițioși și mai decși. Dacă vor ceva se duc până la capăt. Români, ferească Domnezeu. Dacă se poate să nu trebuiască, ne las, rămânem, adică delăsători, adică leneși. Nu-s prea hotărâți așa, m-am hotărât, fac așa. [...] Nu știu ce să zic. Delăsători și leneș îs.* [KVD ford.: *[A magyarok] határozottabbak, ambiciózusabbak, eltökéltebbek. Ha akarnak valamit, a végsőig elmennek. A románok, Isten mentsen. Jó lenne, ha nem kellene, hanyagoljuk, maradunk, tehát hanyagok, lusták. Nem határozzák el, hogy ezt most megcsinálom. Nem tudom, mit mondjak. Hanyagok és lusták.*]

1101r40n: *Nem szeretnek dolgozni.*

1102o36f: *Nu știu ce-i mai caracterizează. Zeflemeaua, adică să faci totul derâdere, să critice toată lumea de răș, așa. »A, de ce te ai apucat să faci tu așa, că, lasă și...« Adică, zeflemeaua, așa.* [KVD ford.: *Nem tudom, még mi jellemzi őket. Csúfolódás, vagyis mindent kigúnyolnak, mindenkit kinevetnek. „Á, miért álltál neki, hagyd el...” tehát csúfolódók.*]

A társadalmi körülmények – beleértve a politikai-állami narratíva – hatását jól mutatják az alábbi interjúrészletek. A magyarsággal szemben Tövisen azért nem számottevő a szemtől szembeni konfliktus, mert a helyi magyarok közösségét a románság hajlamos gyengének érezni, nincs markáns közéleti érdekérvényesítő szándéka. Ahol azonban nagy lélekszámú, erős magyarság él, ott már megjelenik a kritika: „*menține ura așa între români și unguri mai ales acolo, în est, Harghita și acolo, adică UDMR-u’, șefii că vor să fie nu știu ce. Cred că tot ei ațâță lucrurile.*” [KVD ford.: *leginkább ott, keleten tartják fent a románok és magyarok közötti gyűlölködést, tehát az RMDSZ, mert a vezetők akármik is akarnak lenni. Azt hiszem, csak ők gerjesztik a*

dolgokat] (1102o36f). A reakcióban egyértelmű a hivatalos központi kommunikáció szerepe. Mivel nem maga a székelyföldi magyar politikai jelenlét a sajtóban megjelenő viták tárgya, hanem az egyes döntések, valamint mivel a Székelyföldön a politikai vezetés céljai alapvetően egybevágunk a társadalmi kimondott-kimondatlan vágyakkal, elvárásokkal, a fenti bíráló a tömbmagyar közösséggel szemben is általános lenne, ha a székelyföldi autonómia- és kulturális (főleg a nyelvhasználatot érintő) küzdelem nem szinte kizárólag politikai síkon zajlana. Egy, a Székelyföldet és annak társadalmi attitűdjeit valamennyire ismerő magyar nemzetiségű adatközlő például már nem csupán a politikumot bírálja nemzetiségi alapon: „*voltam Sfântu Gheorghe [Sepsiszentgyörgyön], bementem egy üzletbe, s kértem románul. S nem akartak adni semmit. S aztán nekifogtam beszélni magyarul, s odamondtam nekik, hogy nem szégyellik magukat?*” (1201r70f), majd elmeséli, hogy az üzletből kilépve kis híján megkéselték.

Egy esetben a román házastárs kiemeli, hogy a magyaroknak birodalmi múltja van, amiből sajátosan kitűnik a hivatalos narratíva instabilitása, ugyanis a dák–román kontinuitás elmélete a 20. században azt a célt volt hivatott szolgálni, hogy a történelmi elsőbbségre és a birodalmi-civilizációs múltra a románság esetében is hivatkozni lehessen.

A románok saját magukról meglévő képét egy vicc jelzi, melyet ugyancsak egy magyar interjúalany mondott el: „*volt egy vicc, románul mondta nekem valaki, de versben, nagyon szépen rímelve, hogy eljött egyszer Attila lóháton, nagyon fáradt volt, meleg volt, s leszállt a lóról, s elment, s megfürdött, s mikor kijött, se ló, se ruha. [Ezután idézi, hogy a viccben hozzátesszik:] na ki volt először Erdélyben? [nevet]*” (0802r57f).

6. Jellemzőtársítások

Gereben Ferenc Kárpát-medencei kutatásában leírja, hogy az elutasító társadalmi környezet okán egy kisebbség hajlamos saját magára több pozitív jellemzőt mondani, illetve, hogy a legnagyobb arányban az erdélyi szórványhelyzetben (10%-os nemzeti részarány alatt) élők mondtak magukról kizárólag pozitív jellemzőket.²³ Mivel kutatásomnak nem célja sem a komparatiztika, sem a statisztikai adatok számolása, ezért néhány statisztikai jellegű tudnivalóra csak nagyon röviden térek ki.

Egyfelől, figyelembe véve a jellemzőtársítások konjunkturális és társadalmikörnyezet-alapú változékonyságát, az alábbi táblázatot Tövisen, 2020-ban kell értelmezni. Másfelől érdekesség, hogy 20-ból 9 adatközlő saját nemzetéről valóban csak pozitív vagy semleges jelzőket említett. Ez körülbelül leképezi a Gereben-felmérés eredményét, mely szerint Erdélyben az adatközlők valamivel több, mint 40%-a mondott csak pozitív jelzőket. A magyarok önmagukról mondott attribútumai közül körülbelül minden harmadik negatív, a románok pedig – ugyancsak önmagukról – körülbelül a felerészben mondanak hátrányosat.

²³ Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Bp. 1999. 97.

Táblázat: a magyar és román adatközlők jellemzőtársításai

	Magyar adatközlők szerint...	Román adatközlők szerint...
...a magyarok...	nem lépnek fel közösségként (2×); identitást vesztenek (2×); identitást őriznek; gyengék; ambíciót vesztek; szellemi javaikhoz hanyagul állnak; nem szavartartók; önálvétők, megalázkodók (2×); félnek a románok reakcióitól (2×); összetartók (2×); fegyelmezettek; <i>pontosak</i> ; magyar iskolába járnak; büszkék; <i>elvégzik a munkájukat</i> ; civilizáltak; nacionalisták; <i>nyugatiasak</i> ; szervezettek; határozottak; hírtelenek	vadak; <i>pontosak</i> ; rendezettek; szervezetek; birodalmi eredetűek; határozottak; eltökéltek; ambíciózusak; a magyarok magasabb kulturális szintere emelték a románokat; <i>becsületesen és szívósan végzik a munkájukat</i> ; csökönyösek; intelligensek; tanultak; választékosan káromkodnak; <i>nyugatiasak</i> , tiszták (2×); zárkózottabbak; kimértebbek, önálló cselekvők
...a románok...	nincs kultúrigényük; szívósak; tolvajok (3×); csorda; ismeretlen az eredetük; buták (kulturálatlanok); udvariasak; szerények; nem szavartartók; <i>irigyek</i> ; megbízhatatlanok (szavahihetetlenek); nacionalisták (2×); emancipálandók; gyávák.	lusták; hanyagok (2×); segítőkészek; pletykások; nyitottak (2×); befogadók; melegebbek; nagylelkűbbek; a román többször kínál étellel, a magyar csak egyszer mondja; kényelmesek; szervezetlenek; a magyaroknál kevésbé dolgoznak eredményesen; <i>irigyek egymásra</i> ; külső segítségre várnak
...a románok véleménye a magyarokról:	értékeli a magyarokat; felnéznek a magyarokra; <i>pontosak</i> ; a nyugat-európaiakat többre értékeli; magyaroknak jobb a konyhájuk	-
...mindkettőre jellemző:	nincs különbség a két nemzet között (6×); nacionalisták	góg; kivagyiság
Regionális jellemzők:	az erdélyi románok toleránsabbak; az erdélyi románok büszkék erdélyiségükre; az erdélyiek vallásosabbak és tanultabbak, mint a bukovinaiak; a bukovinaiak ünnepekkor az étkezésre helyezik a hangsúlyt, az erdélyiek a templomozásra; a moldvaiak lopnak	

A fenti táblázatban számmal jelöltem, amikor egy jellemző többször fordul elő, dőlttel szedtem a magyarokra és a románokra a magyar és a román adatközlők által egyaránt társított jellemzőket.

A magyarok esetében a „pontosság”, a „nyugatiasság” és a „hatékony munkavégzés” az a három jellemző, mely szó szerint jelenik meg magyar és román adatközlők elmondásaiban. Értelem szerinti egyezőség a „civilizáltság” (magyar adatközlő) és „intelligencia”, a „románok magasabb kultúrszintre emelése”, „rendeztettség”, „szervezettség” (román adatközlő), a „határozottság” (magyar adatközlő) és „csökönyösség”, „eltökéltség” (román adatközlő) esetén van. A románok esetében a magyar és román adatközlők is szó szerint említik az irigységet. Értelmi egyezőség leginkább az „udvariasság” (magyar adatközlő) és „nagylelkűség” (román adatközlő) között van. Kifejezetten ellentétes jellemzők a magyarokat tekintve csupán az ambíciót tekintve jelenik meg: „ambíciót veszített” (magyar adatközlő) és „ambíciózus” (román adatközlő).

Az intraetnikus önkép egy speciális példája Székelyföld esete, melyről elmondható, hogy több tövisi adatközlőmnél a tömbmagyarság szimbóluma. Egy román nemzetiségű, hölgy adatközlő megjegyzi, hogy „*n-am fost nicodată acolo [...]. Nu știu cum o să fim primiți*” [KVD ford.: *sosem voltam ott [...]. Nem tudom, hogyan fogadnának*] (1202r74n), ami részben magyarázatot ad arra, hogy az adott interjúban – és nem ez az egyetlen interjú – Székelyföld miért tűnik fel előnytelen színben. Az ismeretlenség, a politikai-gazdasági szándékok és körülmények tágabb körben való idegensége félelmet szül a tömbvidéken kívül élőkben, a magukat gyengének érző szórványközösségek tagjaiban pedig mentegetőzést, magyarázkodást generál, mely – mint a kulturális asszimiláció folyamata – idővel interiorizálódik. Egyfelől, a székelyföldi magyarság azért lehet félelmetes és misztikus, mert a szórványvidékek magyarsága, illetve a románság számára belőle leginkább az autonómia-küzdelem média által interpretált variánsa látható, az azonban nem, hogy pontosan mit és miért akar. Másfelől, az adatközlő által egy nemzethez társított tulajdonságokat nagyban befolyásolják a regionális és létszámbeli sajátosságok is, ráerősítve arra a korábban említett állapotra, miszerint a szórványmagyarság, a (tömb)magyarság és a románság gyakran három külön halmazt képez, szituációfüggő átfedésekkel.

7. Záró gondolatok

A tövisi magyar–román státusverseny legfeljebb a verbalításban manifesztálódó szimbolikus konfliktusokban mutatkozik meg, mely során – mint Bakk Miklós is írja, Simon Harrisonra hivatkozva – „a versengés az egymással szemben álló csoportok »identitásszimbólumai közötti rangsor megállapításáért«” zajlik.²⁴ Azért fontos a rangsorvizsgálat, mert látható szociálpszichológiai következményei vannak, legfőképpen az egyéni és kollektív önértékelés, a közösségtudat stabilitása, illetve a szimbolikához való ragaszkodás tekintetében. A szórványlét azon kettőssége, miszerint a státushierarchiában úgy hajlamos a közösség alsóbb pozíciókat elfoglalni, hogy az önképe ezzel ellentétes tartalmú, a belső magasabb értékítélet és a külső környezet alakításának korlátozott képességérzete közötti eltéréseiből adódik.

Az önkép – ahogyan az identitás – csak egy másik önképpel való (intra- és interetnikus) relációban értelmezhető és vizsgálható²⁵, önmagában nem. Amikor tehát önképről beszélünk, valójában az egyéni és kollektív emlékezetre épített, közösségek közötti kapcsolatok egyes aspektusait értjük. Az önképek kölcsönhatással vannak egyfelől a világértelmezésre, a mindennapok ebből fakadó döntéshozatalára, másfelől az identitás alakulásának folyamatára, harmadszor – szoros összefüggésben az előzőekkel – kihatással van a lokális közösségképzés sajátosságaira.

Spinner-Halev és Theiss-Morse már hivatkozott tanulmánya arra is felhívja a figyelmet, hogy az önkép és közösségképzés viszonya nem aszimmetrikus: az egyének önképét erősen befolyásolja a nemzeti közösségeiknek a státusza.²⁶ Amikor tehát önkép és közösség állapotáról beszélünk, egymásra kölcsönösen ható tényezőkre kell gondolnunk, azzal a megszorítással, hogy a közösségi mentális állapot egyéni állapotok összeadódásának a folyamánya. A gyakorlatban ez úgy képzelhető el, hogy egy közösség gerincének (pl. értelmiségi, hangadó csoportjának)

²⁴ Bakk Miklós: *Politikai közösségi és identitás*. Kvár 2008. 57.

²⁵ Hugo Strandberg: *Self-Knowledge and Self-Deception*. London 2015. 21.

²⁶ Jeff Spinner-Halev – Elizabeth Theiss-Morse: *i.m.* 517.

megroppantása által elindított közösségi folyamatokat – rendezvények elmaradása, kulturális programok esetlegessé válása, közösségszervezés gyengülése miatt – kihatással vannak azoknak a társadalmi életet érintő attitűdjeire is, akik egyébként kevésbé aktív résztvevői a lokális szociális szférának. Természetes jelenség az egyén-közösség kölcsönhatás, azonban közösségi önképváltozáshoz párhuzamosan az adott csoportra hatással lévő egyéni változások szükségesek.

Jelen tanulmányom egy kis létszámú, ám identitásában alapvetően „állóképes” közösség, a tövisi magyarok önképébe kíván betekintést nyújtani, azonban az egyes jellemzők, állapotok, reakciók egymásra hatása más szórványtelepülések magyar közösségével kapcsolatban is iránymutató lehet.

Viktor Dávid Körösi: “Mirror, mirror on the wall...” Hungarian–Romanian Identity Hierarchy in Teiuș (Alba county)

Keywords: Self-image, identity, nations, national characteristics, auto-stereotype, hetero-stereotype, interethnic relations, Teiuș, Alba county

This part of my future doctoral thesis proposes to present the strongest influences on the identity-construction of the Hungarian diaspora living in Teiuș (in Hungarian Tövis), Alba county. The paper looks at the most important constituents, general and particular, of the self-image of the Hungarian community in Teiuș, but also of other Hungarian communities in Transylvania by specifying auto- and hetero-stereotypes, but also by investigating the imaginary and factual opinions of Romanians about Hungarians, as perceived by Hungarians. The Hungarians’ self-image is conceived in two different ways: compared to other Hungarian communities and to the Romanian locals. I asked my Romanian informants about their perception about the Hungarian locals.